

O‘ZBEKISTONDA IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALAR MAXSUS TA'LIMI

Guliston davlat universiteti
Psixologiya va ijtimoiy fanlar fakulteti
Tarix kafedrasida stajyor-o‘qituvchisi
Salovat Galiyev

Annotatsiya: Ushbu maqolada, O‘zbekistonda imkoniyati cheklangan bolalar ta'limi sohasidagi islohatlar borasida so‘z boradi. Bunda avvalo, O‘zbekiston Respublikasi imkoniyati cheklangan bolalarga munosib ta'lim sharoitlari yaratib berishda ko‘plab amaliy ishlar olib bormoqda. Imkoniyati cheklangan bolalar uchun maxsus maktablar soni ortishi bunga misoldir.

Kalit so‘zlar: Imkoniyati cheklangan bolalar, maxsus ehtiyojli bolalar, parvarishlash, “Muruvvat” uylari

2022-yil yakuni bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi aholisi soni 36 million kishiga yetdi, ularning 60 foizini 30 yoshgacha bo‘lgan yoshlar tashkil etadi. Respublika statistik ma'lumotlariga ko‘ra, Respublikada rasmiy ro‘yxatga olingan nogironlar mamlakat umumiy aholisining 2,1 foizini tashkil qiladi.¹

O‘zbekistonda maxsus ta’limi tizimi rivojlangan bo‘lib imkoniyati cheklangan bolalar va o‘smirlar ta’limini davr talabi darajasida samarali takomillashtirishga davlatimiz tomonidan katta e'tibor berilib, davlat qonunlarda o‘z ifodasini topgan. Respublikamizda imkoniyati cheklangan bolalar nuqson turiga ko‘ra maxsus maktab, maktabgacha ta’lim muassasalarida ta’lim olishi tashkil qilinib kelgan.

Ushbu ta’lim muassasalarida bolalarni o‘qitish uchun qulay sharoitlar yaratilgan va tibbiy - psixologik - pedagogik yordam mutaxassislar tomonidan amalga oshirilib kelinmoqda. Kam ta’minlangan oilalar mexribonlik uylari, uyda yakka tartibda ta’lim olayotgan nogiron bolalar ta’lim tizimi va mazmunini takomillashtirish, moddiy bazasini yaxshilash, ularni ta’lim olishi uchun zarur bulgan shart sharoitlarni yaratish xamda ukuv kurollar, maxsus erdamchi vositalar, dastur, darsliklar bilan ta’minlanishi birmuncha faollashib, turli chora tadbirlar amalga oshirib kelinmoqda. Bu ta’lim muassasalarida bolalarni aloxida o‘qitilishi uzoq yillardan beri davom ettirilib kelinmoqda.

Imkoniyati cheklangan bolalarni sog‘lom tengdoshlaridan ajratilib o‘qitilishi natijasida ularning ishga joylashishi, boshqa maktabni bitiruvchi tengdoshlariga

¹ United Nations Statistics Division. *Summary statistics: Uzbekistan*. Retrieved from <https://data.un.org/CountryProfile.aspx?crfName=UZBEKISTAN>

nisbattan ancha past foizni tashkil etadi. Imkoniyati cheklangan bolalarni sog‘lom bolalar bilan birgalikda maktablarda o‘qitish ularni jamiyatga faol integratsiyalashning alternativ bir turidir.

O‘zbekistondagi hozirgi maxsus ta‘lim tizimi 28 ta Mehribonlik uylari (mehribonlik uylari), turli toifadagi nogiron bolalar uchun 109 ta maktab-internatlar (nogironligi bo‘lgan bolalar uchun 89 ta ixtisoslashtirilgan maktab va 23 ta bolalar o‘qiydigan va davolanadigan kengaytirilgan parvarishlash muassasalariga ega maktab-internatlar) hamda 122 ta ixtisoslashtirilgan maktabgacha ta‘lim muassasalari tomonidan taqdim etilgan. jismoniy nuqsonlari bo‘lgan bolalar. O‘zbekiston Xalq ta‘limi vazirligi qoshidagi Bolalarni ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash va rehabilitatsiya boshqarmasi sobiq boshlig‘i Oxunova (2007) fikricha² “Ta‘lim to‘g‘risida”gi milliy qonunda alohida ehtiyojli bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktablar tashkil etish ko‘zda tutilgan. O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi qonuni (1997-yil) ehtiyoj va talablarga javob beradigan ixtisoslashtirilgan maktablar tashkil etishni har tomonlama qo‘llab-quvvatlashini ta’kidladi.

Darhaqiqat, Qonunning “Jismoniy yoki psixiatrik rivojlanishida nuqsonlari bo‘lgan bolalar va o‘smirlarni tarbiyalash”³ 23-moddasida: “Jismoniy va psixiatrik rivojlanishida nuqsonlari bo‘lgan bolalar va o‘smirlarni tarbiyalash uchun maxsus ta‘lim muassasalari tashkil etiladi”, deyilgan. Nogiron bolalar nogironlikning og‘irligiga qarab toifalarga bo‘linadi va turli muassasalarga tayinlanadi. Vazirlar Mahkamasining “Nogironligi bo‘lgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan davlat ta‘lim muassasalari to‘g‘risidagi normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida”gi qaroriga muvofiq (23-band) yengil yoki o‘rtacha darajadagi aqliy yoki jismoniy rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalar “Mehribonlik” nomli internat muassasalariga o‘tkaziladi. Nogironlikning og‘ir shakllariga ega bo‘lganlar uchun, qoidalar boshqacha. Farmonning 25-bandida ta’kidlanganidek, ular Sog‘liqni saqlash vazirligi tasarrufidagi “Muruvvat” deb nomlangan turar-joy muassasalariga yoki kasanachilikka biriktirilgan. Sobiq Sovet Ittifoqida og‘ir yoki ko‘p nogironligi bo‘lgan bolalar "ta'limga yaroqsiz" toifasiga kirdi va maxsus ta'lim tizimidan chetlashtirildi. Ular yopiq muassasalarga yuborilgan ularga faqat parvarish va tibbiy yordam ko‘rsatilgan. Ko‘rinib turibdiki, O‘zbekiston maxsus ta‘lim tizimi o‘sha davrdan beri jiddiy o‘zgarishlarga uchramagan.

² Akhunova, M. (2007, 29 – 31 October). Ways and perspectives of inclusive education development in the Republic of Uzbekistan // Paper presented at the Inclusive Education: The Way to the Future. Third Workshop of the IBE Community of Practice, Commonwealth of Independent States (CIS), - Minsk, Belarus.

³ [electron resur] <https://lex.uz/docs/-2690524?ONDATE=02.04.2019> (murojaat sanasi 02.10.2023)

O‘zbekistonda, avvalroq ta’kidlanganidek, nogiron bolalar va yoshlarning katta qismi ta’limning barcha bosqichlarida, jumladan, kasb-hunar va oliy ta’limda ham alohida holatda qolmoqda. O‘zbekiston nogironlar jamiyati (2014) ma’lumotlariga ko‘ra, bolalar va O‘zbekistonda imkoniyati cheklangan yoshlarga sifatli ta’lim olish uchun teng imkoniyatlardan mahrum. O‘zbekistonda bor yo‘g‘i to‘rtta ixtisoslashtirilgan kollej bor va bu kollejlarda cheklangan miqdordagi kasblarni taklif etadi. Agar nogiron yoshlar boshqa kasbga intilsa, ular oddiy kollejlarga borishlari kerak, ammo bu ular uchun ko‘pincha haqiqiy emas. Birinchidan, ular kollejlarga umumiy asosda kirishlari kerak, bu ularning ko‘plari uchun qiyin, chunki ular nogiron bo‘lmagan tengdoshlari bilan akademik jihatdan raqobatlasha olmaydi. Ikkinchi, O‘zbekiston nogironlar jamiyati ta’kidlaganidek, u yerda foydalanish mumkin bo‘lgan infratuzilma mavjud emas. Oliy o‘quv yurtlarida o‘qish istagida bo‘lganlar ham xuddi shunday to‘siqlarga duch kelishadi, biroq u yerda ta’limning qimmatligi tufayli ahvol yomonroq. Ko‘pchilik nogiron bolalar va yoshlar kam ta’minlangan va ko‘p bolali oilalardan. Bunday oilalarda ota-onalar barcha farzandlarining o‘qishi uchun pul to‘lashga qodir emaslar.

Keyingi yillarda davlatimiz tomonidan ta’lim olishida qiyinchiligi bo‘lgan ya’ni maxsus ehtiyojli bolalar va o‘smirlarni maxsus muassasalarda ta’lim olishi bilan bir qatorda ularni kobiliyat va imkoniyat darajasini e’tiborga olgan holda umumta’lim muassasalarida integratsiya va inklyuziv usulda ta’lim tarbiya olishiga ham etibor berilmokda. O‘zbekiston respublikasining davlat qonunlari, me’yoriy hujjatlarda ushbu masala qayd etilgan.

Gender ijtimoiy - siyosiy markaz tomonidan har-xil toifadagi axoli guruhlari urtasida o‘tkazilgan so‘rovnomalarda umumta’lim tizimida bolalarning birgalikda o‘qitilishiga jamiyatning munosabati va tayyorligi qaydarajada ekanligini aniqlashdan iborat edi. O‘rganish natijasida shu narsa aniqlandiki O‘zbekistonda istiqomat qiluvchi fuqarolarning ko‘pchiligi ya’ni 62% nogiron bolalarni maxsus maktablarda o‘qitilishi kerak deb ta’kidlashgan. Bunday alohida o‘qitish tarafdorlarini ko‘pchiliginin eshitishida va ko‘rishida nogironligi bo‘lganlar. Lekin tayanch-harakati a’zolari falajlangan nogiron bolalarning har bir 4 sidan biri umumta’lim maktablarida o‘qish tarafdorlari. Gender va siyosiy, ijtimoiy tadqiqot markaz ekspertlarining tadqiqoti xulosasiga ko‘ra an’anaviy shakllangan maxsus ta’lim muassasalari pedpoglar bilan hisoblashish zarur deb ta’kidlaydi. Agarda ota-onalar nogiron bolalarini umumta’lim maktablarida o‘qitishni xoxlashsa, ular banday huquqlarga egadirlar. Bu borada xalqaro va mahalliy ekspertlar fikricha, imkoniyati cheklangan nogiron bolani umumta’lim maktabida o‘qishi nafaqat ota-onalar uchun shuningdek davlatga ham foydali. Chunki maxsus ta’limga ajratilgan

moliyaviy byudjet nogiron bolalarni umumta'lim maktablarda uqitishiga qaraganda birnecha bor oshadi. Xatto umumta'limni nogironlarga qulay qilib qayta jixozlash yoki ta'mirlashga sarflaydigan mablag' maxsus ta'limga ajratiladiganga nisbatdan ancha kam. O'tkazilgan so'rovnomalardan ma'lum bo'ldiki maktab va oliy ta'lim tizimini qurilishi nogiron o'quvchilarni qabul qilishga tayyor emas, chunki infratuzilmalar: yo'lakchalar, binolarga o'rnatilgan qurilmalar, zinapoyalar, maxsus yordamchi texnik vositalar (kompyuterlar), maxsus individual rivojlantiruvchi dasturlar, darsliklar etishmaydi. Mavjud bo'lgan muammolar bilan bir qatorda uni echimi ham asta sekin hal qilinmoqda. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'lim strategiyasini rivojlantirish ko'p muddatli vaqtni talab qiladi. Bu ta'limni rivojlantirish uzliksizlikni va uni tadbiq qilishga bosqichma – bosqich kompleks yondashuvni amalga oshirish kerak.

Yuqorida aytilganlardan kelib chiqib, biz mamlakatimizda nogironligi bo'lgan shaxslarning to'laqonli turmush tarzini olib borishlariga, faol hayot kechirishlariga. jamiyatning iqtisodiy va siyosiy hayotida ishtirok etishlari, shuningdek fuqarolik majburiyatlarini bajarishga ko'maklashuvchi mamlakatimizda inklyuzivlikni rivojlantirish borasida amalga oshirilayotgan siyosatni zamonaviy voqelikdan kelib chiqqan holda dolzarb va muhim deb hisoblaymiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Akhunova, M. (2007). Ways and perspectives of inclusive education development in the Republic of Uzbekistan // Paper presented at the Inclusive Education: The Way to the Future. Third Workshop of the IBE Community of Practice, Commonwealth of Independent States (CIS), - Minsk, Belarus.
2. Evans, I. M., Salisbury, C. L., Palombaro, M. M., Berryman, J., & Hollowood, T. M. (1992). Peer interactions and social acceptance of elementary-age children with severe disabilities in an inclusive school. *Journal of the Association for Persons with Severe Handicaps*, 17(4). – P. 205-212.
3. Hamkorlik chegara bilmas // Bola va Zamon. – 2006. – №1(2). – B. 10-11.
4. Nam G. Inclusive education for children and young people with disabilities in Uzbekistan: The perspectives and experiences of key players. A thesis submitted in fulfilment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in Division of Education. – The University of Waikato, 2021. – 277 p.
5. Nussbaum, Martha C. Human Functioning and Social Justice: In Defense of Aristotelian Essentialism. *Political Theory* 20(2): – Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1992. – P.202–246.

6. Pritchard, James B., In the Ancient Near East: Volume II. A New Anthology of Texts and Pictures. – Princeton, NJ: Princeton University Press, 1958. – P. 220–221.
7. United Nations Statistics Division. . Summary statistics: Uzbekistan. Retrieved from <https://data.un.org/CountryProfile.aspx?crfName=UZBEKISTAN>